

Het levende woord

Een reflectie op *Bewogen Woorden*¹ en *Alom Schepping*²

Willem Hirs

Beide boeken gaan over de betekenis van woorden en wat je beleeft als een bezielde spreker ze spreekt. Nu we een tiental jaren verder zijn, waag ik me aan een nabeschuiving, een toegift zo men wil. *Het levende woord* is een taal filosofische analyse van het doel van het Apostolisch Genootschap. In dit artikel wordt onder dit doel verstaan hier en nu te willen werken aan een liefdevolle gezindheid vanuit een traditie en voor een toekomst. Dit werken kun je onder meer ervaren in de dienst en in gesprekken. Welke woorden moeten we kiezen om die gezindheid steeds opnieuw tot leven te wekken?

Een toegift

Je zit in het Concertgebouw en Amsterdam Sinfonietta speelt aan het eind van het programma Verklärte Nacht van Arnold Schönberg. Je houdt van dit soort muziek zonder er veel verstand van te hebben. Voor even beleef je een goddelijk moment, wat een klankkleuren! De hele zaal klapt enthousiast. Bravo, bravo, wordt er geroepen ... en dan geven ze een toegift: een niet nader genoemd muziekstuk, gratis, een geschenk van de scheppers van dat moment.

Koo van der Wal³ noemt in zijn kritiek op het huidige mechanistische wereldbeeld nog andere toegiften: verschijnselen die naar hun aard niet 'maakbaar' zijn en tegelijk een cruciale rol in het menselijke bestaan spelen, zoals vertrouwen, vriendschap, diep gewortelde overtuigingen, geluk, vreugde enz.

Hij stelde met F.C.L.M. Jacobs⁴ een reader samen met sociologische, psychiatrische, ethische en (godsdienst)filosofische bijdragen over de hedendaagse zingevingsproblematiek. Na een eindeloos geharrewar over de betekenis van die verschillende benaderingen, stellen zij voor "de bronnen van zinervaring te ontstoppen met behulp van filosofie, kunst, spiritualiteit en niet in de laatste plaats met liefde en medeleven op het alledaagse praktische vlak. Dat die bronnen meteen gaan lopen is allerminst verzekerd. Zin ... is wezenlijk een toegiftverschijnsel" (p. 236). Met andere woorden, je moet je er voor openstellen en dan kun je het krijgen. Kijk, dat is bekende taal voor apostolischen: meer dan het gewone horen en beleven. Dat geeft en heeft zin. Als een rode draad lijkt deze gezindheid de verschillende generaties apostolischen al ruim een eeuw te verbinden.

Vanuit een traditie?

Een traditie komt tot uiting in teksten, beelden, kunstwerken en gebeurtenissen die het referentiekader vormen van een gedeelde cultuur of religie. *Bewogen woorden*

---

¹ Manfred Horstmanshoff, *Bewogen woorden*, Klein apostolisch woordenboek, Apostolisch Genootschap, Baarn, 2011, 136 p. Zie:

http://www.vanoosbreestichting.nl/1210140/1630804/Bewogen_woorden_versie_2.pdf

² Willem Hirs, *Alom schepping*, Apostolisch Genootschap, Baarn, 2009, 58 p. Zie

http://www.vanoosbreestichting.nl/1210140/1630804/Alom_schepping.pdf

³ Koo van der Wal, *Onherstelbaar onttoverd? (2)*, in: *Wapenveld*, 54(2004)5, 27-34

⁴ G.A. van der Wal en F.C.L.M. Jacobs, *Vragen naar zin, beschouwingen over zingevingsproblematiek*, AMBO, Baarn, 1992, 240 p.

beschrijft de betekenis en beleving van woorden uit een apostolische traditie met een joods/christelijke oorsprong. De herkomst van het apostolische taalgebruik wordt ermee geduid. Apostel L. Slok en velen met hem gaven aan die woorden een eigentijdse beleving mee, waardoor er een zekere wijding van die woorden uitging. Door als spreker voor die woorden in te staan, kon je de betekenis overstijgende kracht ervan beleefbaar maken, zo heeft de ervaring geleerd. Echter, betekenis wordt in reeds bestaande taal verwoord, beleving ontstaat in de actualiteit, het hier en nu. *Bewogen woorden* beschrijven aldus een voorbije beleving van mensen die van een liefdevolle gezindheid blijk gaven, zich met hart en ziel uitspraken. Zij spraken het levende woord.

Afhankelijk van situatie en bewustzijn, zoeken apostolischen nog steeds naar de juiste woorden, maar nu in een religieus-humanistisch meer uitgebreide vocabulaire. Is daarmee iets verloren gegaan? Doen de veranderingen in taalgebruik het religieus gevoel voor het niet te bevatten mysterie van de schepping en het leven verminderen? Gaat daarmee het besef van de overstijgende betekenis van woorden en handelen, de transcendentie, verloren?

In religieuze zin zijn gebeurtenissen als doop, confirmatie, huwelijksbevestiging, sluiten van het levensboek, maar ook de wekelijkse rondgang en het altijd mogelijke gebed (taal)handelingen die een transcendente betekenis aan het concrete bestaan van het individu verbinden. Dit laat zien dat de waarde die men aan een ritueel, aan een gezindheid, of het opgenomen zijn in een cultuur ontleent, afhankelijk is van de beleefde transcendentie. Daarmee wordt een gezindheid bedoeld, die mede gericht is op iets hogers. Het is niet alleen 'meer dan het gewone', maar ook iets wat als ideaal eigenlijk nooit 'af' is.

Verdwijnt het ideaal als de joods/christelijke traditie op de achtergrond geraakt en de beleving vooral gezocht wordt in de actualiteit van het ontsluiten (verbreken) van de weekbrief en voorbeelden van (eigen) levenservaringen? Is er daarmee sprake van verlies aan transcendentie? Maar al meer dan een eeuw is ook het hier en nu betonen van een liefdevolle gezindheid kenmerkend voor ons werk.

De vraag, die ik in dit artikel wil beantwoorden, luidt dan ook als volgt: welke woorden, beelden enz. moeten wij kiezen om die gezindheid telkens opnieuw tot leven te wekken?

Een taalprobleem

Mijn veronderstelling is dat binnen de joods-christelijke traditie geen oplossing gevonden is voor een uitdrukking waarin je tegelijk het overstijgende aanspreekt en de concrete eigen en gemeenschappelijke mogelijkheden tot zingeving van het leven.

Het probleem lijkt zijn oorsprong te vinden bij apostel Krebs.

Het is literatuur waarover ik niet beschik, dus ik paraphraseer. De wederkomstgedachte is, meen ik, destijds wel eens ingevuld met het beschikbaar houden van een lege stoel voor het geval Christus zou weerkeren aan het einde der tijden. Apostel Krebs trof een dergelijke lege stoel aan in een kring van verzorgers. Hij ging er op zitten en sprak de vermaarde 'oneliner' uit: "Dan is nu de Heer gekomen". Christus en eigen gezindheid zijn als het ware hetzelfde.

Apostel Van Oosbree beschouwde Jezus van Nazareth als de 'eersteling', een historische figuur om na te volgen. Hem sprak vooral de gezindheid of levenshouding van Jezus aan. Hij is in staat om zichzelf als 'Jezus' en als 'gezant Gods' te betitelen, omdat Jezus voor hem een mens van vlees en bloed is, een mens die staat voor een bepaalde gezindheid, die een bepaalde manier van leven vóórleeft. Hij haalt zich daarmee hetzelfde taalprobleem op de hals, want hij spreekt dan als mens Gods woord.

Door zich de Christus van deze tijd te (laten) noemen probeerde apostel L. Slok ook God en de eigen levensopdracht te verenigen in één uitdrukking. Hij kampte daarmee opnieuw met hetzelfde taalprobleem, de exclusieve bringer te zijn van de christusgezindheid. In zijn latere leven werden de nadelen daarvan hem ook te

zwaar. Het vermeende dualistisch godsbegrip van de traditie zat hem in de weg bij zijn primaire gerichtheid te willen werken aan een gezindheid.

Apostel J.L. Slok koos als oplossing voor God als Levensmacht en als Liefdemacht, in het gebed liefst in een adem uitgesproken.

Apostel Riemers sprak wel van Grootmacht der Liefde, een germanisme om de traditie te volgen en de liefdesmogelijkheden van de mens te beklemtonen?

Er zijn nog andere voorbeelden te geven van pogingen om tot de juiste uitdrukking te komen van het ideaal dat ons bezielt in het dagelijkse leven, zoals bron van zijn en eeuwige scheppingskracht, waarover later meer.

Ik wil dit taalprobleem zowel naar betekenis als beleving verduidelijken en misschien wel ophelderen.

De betekenis

Wellicht is het een aanvulling eens te kijken hoe de betekenisstheorie van onder meer H. Putnam⁵ en L. Reznek⁶ woorden typeert. Het gaat hen om de wijze waarop woorden naar een denkbeeld of een verschijnsel verwijzen, direct of beschrijvend met kenmerken.

Een medische-taalvoorbeeld: het syndroom van Down. De arts John Langdon Haydon Down beschreef anderhalve eeuw geleden allerlei gezichtskenmerken, die deden denken aan mensen uit Mongolië. Sindsdien wordt mongolisme naar hem genoemd. Maar sinds 1959 weten we dat het syndroom noodzakelijk geconcludeerd moet worden als de chromosoomafwijking trisomie 21 wordt vastgesteld, drie chromosomen in de celkern in plaats van twee. Als een onbekend verschijnsel moet worden aangeduid, wordt in medische taal aanvankelijk een naam gebruikt (Down)⁷, een soort doophandeling. Putnam noemt dat een directe verwijzer. Bij trisomie 21 is sprake van een beschrijvende verwijzer. Beide termen verwijzen noodzakelijk naar hetzelfde aangeboren verschijnsel, alleen de oorzakelijke kennis erover is inmiddels enorm toegenomen. Achteraf gezien kunnen gezichtskenmerken soms wel en soms niet verwijzen naar trisomie 21 – contingentie – en zijn daarom minder duidelijke beschrijvers. Bovendien zijn er allerlei verschillen tussen mensen met het syndroom van Down te ontdekken en blijft onze kennis dus beperkt.

Passen we in analogie deze betekenisstheorie nu toe op *Alom Schepping*. Bij de presentatie op de nieuwjaarsbijeenkomst in 't Spant in 2009 heb ik geprobeerd het principe van mijn begripsanalyse onder woorden te brengen. Het lukte mij toen niet. Alsnog beschrijf ik het.

De taal heeft de vervelende eigenschap de meeste woorden verschillende betekenissen te geven, kijk maar in het woordenboek. Schepping is zo'n woord. Maar wat er niet in staat, is de tweedeling die ik met het medische voorbeeld aangeef: een directe verwijzer naar Schepping, een naam, versus al datgene wat wij ervan weten. Enerzijds is Schepping een mysterie te noemen waarover onze kennis altijd tekort zal schieten, anderzijds is de schepping al het geschapene en een veelvormig, voortgaand proces. Directe verwijzer versus beschrijvende verwijzers.

Zo ook geldt voor het taalprobleem van hierboven dat telkens in ons werk geprobeerd is het alles overstijgende met God, of een andere directe verwijzer (bijv. Levensmacht) te benoemen om deze vervolgens te combineren met een minstens zo noodzakelijke gezindheid (bijv. Liefdemacht, want die ligt in ons vermogen), een beschrijvende verwijzer. In bijvoorbeeld 'bron van zijn' en 'eeuwige scheppingskracht' zijn de 'bron' en de 'eeuwige' de directe verwijzers en het

---

⁵ Bijvoorbeeld H. Putnam, *Is semantics possible?* En *Meaning and reference*, in: S.P.Schwartz (red.), *Naming, Necessity and Natural Kinds*, Ithaca/London 1973, resp. pp. 102-118 en 119-132.

⁶ Bijvoorbeeld L. Reznek, *The nature of disease*, London, 1987.

⁷ Denk aan Crohn, Parkinson, Creutzfeld-Jacob en honderden andere eigennamen, zo ook geografische namen, zoals Mexicaanse griep, Lyme (een plaats in de VS waar die teek het eerst is gevonden).

(bewust) 'zijn' en de 'scheppingskracht', de beschrijvende verwijzers. De laatste bepalen de mens bij zijn noodzakelijke taak als zingever (schepper). Andere uitdrukkingen zijn echter denkbaar. Anders gezegd, nog steeds is God, Scheppingskracht, Levensmacht, Bron de alles overkoepelende naam, een mysterie, maar we doen uiteindelijk een beroep op dat wat we kennen als de scheppingsmogelijkheden van de eigen en gemeenschappelijke gezindheid. Een gebed zonder het mysterie te benoemen is even zinloos als ons in dat gebed enkel op onze scheppingsmogelijkheden te wijzen.

Gevoelswaarde

Directe verwijzers, zoals hierboven, hebben vooral betekenis om hun gevoelswaarde. Het is de benaming die ons rechtstreeks aanspreekt. We hechten eraan vooral door hun gebruik in eigen kring, onze cultuur, onze rituelen. Laten we dat los, dan lijken we als genootschap iets kwijt te raken. Maar (eigen)namen vervreemden ons ook van de rest van de samenleving. Kanunnik, plebaan en vicaris zijn als rooms-katholieke termen te vinden in Wikipedia, maar soortgelijke apostolische benamingen ontbreken daarin. Voor derden zijn ze vreemd. Taal leeft. Wie betreurt het nog dat we de onderdiaken en de catechisatie zijn kwijtgeraakt? Je kunt ook minder zwaar aan de gevoelswaarde van benamingen tillen. Broeder Wiegman zei in Bussum eens het volgende: "Je kunt me Apostel noemen, of Bert, of Broeder Wiegman, maar noem me niet Jan, want zo heet ik niet." Ondertussen blijft hij ons wel telkens een weekbrief sturen, die uit zijn hart komt. De hartensuiting is feitelijk gebleven.

Voor een toekomst

De beschrijvende verwijzers hebben in ons werk een hele ontwikkeling doorgemaakt. Het geloof in het einde der tijden leidde in apostolische kring in de 19^e eeuw zelfs tot uitsterven van de Engelse oorsprong. Na de tweede wereldoorlog werd er wel eens wat meewarig gedaan over de naïeve voorstelling van 144.000 uitverkorenen op een berg. Toch was er nog een residu van over. Apostel L. Slok verving dit soort beelden door de roep de schepping door de christusgezindheid te redden, een specifieke opdracht aan apostolischen. Wie gelooft dit nu nog? Het taalgebruik spreekt niet meer aan. Wie zich de dreiging van een nucleaire oorlog, de moeilijk te beteugelen klimaatverandering, de desastreuze demografische groei en de mondiale welvaartsverschillen goed realiseert, heeft echter een duidelijker beeld van een mogelijk einde der tijden dan vroeger. Voor een toekomst van de schepping streeft het Apostolisch Genootschap nu naar een gezindheid, waaruit solidariteit, compassie en duurzaamheid blijkt. Het is een gezindheid die we graag met andere weldenkende mensen delen. We kunnen het niet alleen.

Beleving

De logische betekenis theorie van het taalgebruik leidt tot de conclusie dat we woorden spreken die soms direct verwijzen, soms alleen beschrijven. Om beide te doen blijken en bijvoorbeeld het gebed kan niet zonder, moet aan één voorwaarde worden voldaan. Breng je gezindheid tot klinken, beleef wat je zegt. Deze voorwaarde is te ontleen aan de taalhandelingstheorie. Martin Stokhof⁸ (p. 196) noemt het een theorie die als een schil om de betekenis theorie heen zit.

De religieuze beleving in het Apostolisch Genootschap ontstaat door taalhandelingen. Wie enkel de betekenis van het apostolische verhaal leest of hoort, moet zich al gauw vervelen. Het gaat in een eindeloze variatie steeds over hetzelfde. Wie meer dan het gewone leest of hoort, zich openstelt om iets te beleven, kan de toegift ervaren.

Dat wat je in de verbondenheid van de gemeenschap, in de dienst en in gesprekken ten diepste beleef, noem ik dus ook een toegift. Je kunt de woorden horen en hun betekenis begrijpen, maar er gebeurt met het uitspreken van de woorden meer als

---

⁸ M.J.B. Stokhof, *Taal en betekenis, een inleiding in de taal filosofie*, Amsterdam 2000, 320 p.

je je er voor openstelt. 'Uw zielsaanbieding is aanvaard en wordt met dit teken bevestigd', is meer dan een beschrijving van wat er gebeurt, het is een zogenaamde taalhandeling, waaraan je je wil verbinden: 'Amen', is vervolgens jouw handeling. De betekenis van de woorden is kaal. Maar je kijkt elkaar in het gelaat en weet van elkaars moeiten met een liefdevolle gezindheid.

Door het ontbreken van een charismatische persoonlijkheid als apostel L. Slok heeft het er de schijn van dat het verbond met hem, zijn vrijspraak en zijn opdracht, momenteel in de eredienst ontbreken. Je kan je echter nog altijd diep verbonden voelen met dit werk, jezelf bevrijden van wat remt en tot zingeving in het leven van alledag willen komen. Je stelt je toch een ideaal voor ogen dat je overstijgt, al heet het nu niet langer zelfverwerkelijking Gods. Er hoeft vanuit de beleving van de taalhandeling geen transcendentieverlies op te treden.

Dit voert naar de eerdergenoemde toegift. Als iemand zich oprecht uitspreekt over het bestaansmysterie dat ons verbindt, ons een vrije weg doet zien en oproept tot meer dan het gewone, dan overstijgt dat de betekenis van de woorden die hij/zij op dat moment in de religieus-humanistische vocabulaire er voor vindt. Hij/zij spreekt dan het levende woord. Wie het zo beleeft, hoeft geen transcendentieverlies te ervaren.

Samenvatting

Het levende woord is een reflectie op de boeken *Bewogen woorden* en *Alom Schepping* vanuit de betekenis en de beleving van woorden. Deze worden in de dienst en in gesprekken gebruikt om een liefdevolle gezindheid op te wekken. Dit kent al een lange traditie, maar lukt dat ook nu en in de toekomst? Twee taalfilosofische voorwaarden zijn daarvoor vereist: een gelijkwaardig gebruik van de verwijzende kracht van woorden, zowel direct als beschrijvend; en een doorleefd taalgebruik en een daarvoor ontvankelijk gehoor.

26 mei 2018

© Willem Hirs

willem.hirs@live.nl

Willem Hirs (1939) is medisch socioloog en publiceerde diverse publicaties op het terrein van geestelijke gezondheidszorg en van onderzoek en ontwikkeling van classificaties en terminologie in de gezondheidszorg. Na te zijn opgegroeid in een oecumenisch r.k.-milieu werd hij in 1970 lid van het Apostolisch Genootschap. Dat genootschap gaf ook in 2009 zijn literatuurstudie *Alom Schepping* uit.